

# Obsah

|                                                               |           |
|---------------------------------------------------------------|-----------|
| Předmluva . . . . .                                           | 13        |
| <b>1 Vznik psychoanalýzy . . . . .</b>                        | <b>17</b> |
| 1.1 Předchůdci psychoanalýzy . . . . .                        | 17        |
| 1.1.1 Filozofické vlivy . . . . .                             | 17        |
| 1.1.2 Přírodovědné vlivy . . . . .                            | 20        |
| 1.1.3 Psychiatrické vlivy . . . . .                           | 21        |
| 1.2 Životní příběh Sigmunda Freuda (1856–1939) . . . . .      | 23        |
| 1.3 Základní teoretické předpoklady psychoanalýzy . . . . .   | 25        |
| <b>2 Freudovy teorie v etapě afekt-trauma . . . . .</b>       | <b>27</b> |
| 2.1 Raná teorie vzniku neuróz . . . . .                       | 28        |
| 2.2 Dělení neuróz . . . . .                                   | 29        |
| 2.2.1 Psychoneurózy . . . . .                                 | 30        |
| 2.2.2 Aktuální neurózy . . . . .                              | 31        |
| 2.2.3 Traumatické neurózy . . . . .                           | 32        |
| <b>3 Freudův topografický model lidské psychiky . . . . .</b> | <b>33</b> |
| 3.1 Popis topografického modelu . . . . .                     | 34        |
| 3.2 Chybné výkony . . . . .                                   | 36        |
| 3.3 Výklad snů . . . . .                                      | 37        |
| <b>4 Freudova teorie psychosexuálního vývoje . . . . .</b>    | <b>44</b> |
| 4.1 Etapy vývoje libida . . . . .                             | 45        |
| 4.2 Alternativní výklady mýtu o Oidipovi . . . . .            | 51        |
| 4.2.1 Oidipský komplex u žen . . . . .                        | 52        |
| <b>5 Freudovo pojetí narcismu . . . . .</b>                   | <b>55</b> |
| 5.1 Primární narcismus a objektní láska . . . . .             | 56        |
| 5.2 Typy volby objektu . . . . .                              | 57        |
| 5.3 Ideální Já a svědomí . . . . .                            | 59        |
| 5.4 Sekundární narcismus . . . . .                            | 60        |
| 5.5 Novější příspěvky k teorii narcismu . . . . .             | 61        |

|                                                     |     |
|-----------------------------------------------------|-----|
| <b>6 Perverze</b>                                   | 65  |
| 6.1 Definice sexuálních perversí                    | 65  |
| 6.2 Freudova teorie vzniku perversí                 | 66  |
| 6.3 Dělení perversí                                 | 68  |
| 6.4 Perverzní realita                               | 70  |
| 6.5 Perverzní přenosy                               | 74  |
| 6.6 Nitsunova sexuální diverzita                    | 75  |
| <b>7 Freudův strukturální model lidské psychiky</b> | 77  |
| 7.1 Já a Ono                                        | 77  |
| 7.2 Nadjá (superego)                                | 79  |
| 7.2.3 Některé důsledky působení Nadjá               | 81  |
| 7.3 Výklad snů v rámci strukturálního modelu        | 83  |
| <b>8 Freudovy teorie pudů</b>                       | 86  |
| 8.1 Definice pudů a jejich dělení                   | 86  |
| 8.2 Duální pudová teorie                            | 88  |
| 8.3 Teorie agrese                                   | 89  |
| <b>9 Teorie afektů</b>                              | 92  |
| 9.1 Freudovy teorie afektů                          | 93  |
| 9.2 Další psychoanalytické teorie afektů            | 97  |
| <b>10 Obranné mechanismy</b>                        | 99  |
| 10.1 Freudovo pojetí obranných mechanismů           | 99  |
| 10.2 Obranné mechanismy v teorii Anny Freudové      | 103 |
| 10.3 Vaillantovo pojetí obranných mechanismů        | 106 |
| 10.4 Obranné mechanismy v teorii Melanie Kleinové   | 111 |
| 10.5 Primární a sekundární obranné mechanismy       | 113 |
| <b>11 Freudovi blízcí spolupracovníci</b>           | 116 |
| 11.1 Sándor Ferenczi (1873–1933)                    | 116 |
| 11.1.1 Ferencziho teorie pudů a potřeb              | 117 |
| 11.1.2 Vzájemná analýza                             | 118 |
| 11.2 Karl Abraham (1877–1925)                       | 122 |
| 11.2.1 Modifikace teorie pudového vývoje            | 123 |
| 11.2.1 Teorie deprese                               | 125 |
| 11.3 Helena Deutschová (1884–1982)                  | 126 |

|                                                       |     |
|-------------------------------------------------------|-----|
| <b>12 Psychologie ega</b>                             | 131 |
| 12.1 Hartmannova teorie funkcí Já                     | 131 |
| 12.2 Ernst Kris (1900–1957)                           | 135 |
| 12.3 Anna Freudová (1895–1982)                        | 137 |
| 12.3.1 Vývojové linie                                 | 138 |
| 12.3.2 Počátky dětské psychoanalýzy                   | 141 |
| 12.4 Eriksonova teorie celoživotního vývoje           | 144 |
| <b>13 Britská škola objektních vztahů</b>             | 150 |
| 13.1 Melanie Kleinová (1882–1960)                     | 151 |
| 13.1.1 Obecná východiska teorie Melanie Kleinové      | 152 |
| 13.1.2 Vývojová teorie                                | 152 |
| 13.1.3 Dětská psychoanalýza v pojetí Melanie Kleinové | 157 |
| 13.2 Wilfred Ruprecht Bion (1897–1979)                | 159 |
| 13.2.1 Myšlení a učení se ze zkušenosti               | 160 |
| 13.2.2 Zkušenosti s psychotickými nemocnými           | 161 |
| 13.2.3 Teorie snění                                   | 163 |
| 13.2.4 Bionova mřížka                                 | 165 |
| 13.2.5 Bion jako představitel skupinové analýzy       | 168 |
| 13.2.6 Bionův přínos k rozvoji psychoanalýzy          | 171 |
| 13.3 Střední skupina                                  | 172 |
| 13.3.1 Fairbairnův tripartitní model osobnosti        | 172 |
| 13.3.2 Donald Woods Winnicott (1896–1971)             | 176 |
| 13.3.3 Michael Balint (1896–1970)                     | 182 |
| 13.3.4 Teorie vazby Johna Bowlbyho                    | 185 |
| 13.4 Mentalizace Fonagyho a Targetové                 | 194 |
| <b>14 Americká škola objektních vztahů</b>            | 197 |
| 14.1 Svět objektů podle Jacobsonové                   | 198 |
| 14.2 Vývojová teorie Margaret Mahlerové               | 200 |
| 14.2.1 Výzkum raného psychického vývoje               | 201 |
| 14.2.2 Fáze procesu diferenciacce                     | 202 |
| 14.3 Otto Kernberg                                    | 206 |
| 14.3.1 Tři identifikační systémy                      | 206 |
| 14.3.2 Kernbergova teorie afektů a pudů               | 208 |
| 14.3.3 Teorie normálního a patologického vývoje       | 209 |
| 14.3.4 Hraniční porucha osobnosti                     | 212 |
| 14.3.5 Terapie jedinců s hraniční poruchou osobnosti  | 216 |

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>15 Kohutova psychologie self</b>                                  | 219 |
| 15.1 Self jako centrum psychického světa                             | 219 |
| 15.2 Teorie normálního psychického vývoje                            | 220 |
| 15.3 Teorie patologického vývoje                                     | 223 |
| 15.4 Typy narcistické poruchy osobnosti                              | 225 |
| 15.5 Kohutovy inovace psychoanalytické terapie                       | 229 |
| <b>16 Mentzosova teorie vzniku psychických poruch</b>                | 231 |
| 16.1 Hlavní vývojové úkoly a model mysli                             | 231 |
| 16.2 Dynamika vzniku některých psychických poruch                    | 233 |
| 16.3 Operacionalizovaná diagnostika                                  | 238 |
| <b>17 Psychoanalýza jako terapeutická metoda</b>                     | 240 |
| 17.1 Hlavní etapy vývoje psychoanalýzy                               | 241 |
| 17.1.1 Předpsychoanalytické období                                   | 242 |
| 17.1.2 Překladatelské a klasické období                              | 244 |
| 17.1.3 Další trendy ve vývoji psychoanalýzy                          | 246 |
| 17.2 Technika psychoanalýzy                                          | 247 |
| 17.2.1 Úvodní konzultace                                             | 247 |
| 17.2.2 Organizace terapeutických sezení                              | 248 |
| 17.2.3 Role analytika                                                | 251 |
| 17.2.4 Terapeutické intervence                                       | 256 |
| 17.3 Terapeutický vztah                                              | 265 |
| 17.3.1 Terapeutické spojení                                          | 265 |
| 17.3.2 Přenos                                                        | 268 |
| 17.3.3 Zvláštní formy přenosu                                        | 272 |
| 17.3.4 Protipřenos                                                   | 274 |
| 17.4 Psychoanalytický proces                                         | 279 |
| 17.4.1 Fáze terapie                                                  | 281 |
| 17.4.2 Závěrečná fáze léčení                                         | 282 |
| 17.4.3 Regrese, odpor, negativní terapeutická reakce<br>a odehrávání | 284 |
| <b>18 Vztahová psychoanalýza</b>                                     | 299 |
| 18.1 Vznik vztahové psychoanalýzy                                    | 300 |
| 18.2 Vztahová matrice                                                | 301 |
| 18.3 Přenos a protipřenos                                            | 302 |
| 18.4 Sebeodhalení analytika                                          | 304 |
| 18.5 Odehrávání a disociace                                          | 307 |

|                                                                                    |            |
|------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 18.6 Analytický třetí . . . . .                                                    | 309        |
| 18.7 Intersubjektivita . . . . .                                                   | 312        |
| 18.8 Přínos vztahové psychoanalýzy . . . . .                                       | 317        |
| <b>19 Psychoanalytické pojetí sourozeneckých vztahů . . . . .</b>                  | <b>319</b> |
| 19.1 Starší teorie sourozeneckých vztahů . . . . .                                 | 322        |
| 19.1.1 Freudovy názory na vztahy mezi sourozenci . . . . .                         | 322        |
| 19.1.2 Zjištění Anny Freudové o sourozeneckých vztazích . . . . .                  | 325        |
| 19.1.3 Melanie Kleinová o vztazích mezi sourozenci . . . . .                       | 330        |
| 19.2 Sourozenecké vztahy v biblických příbězích, mýtech<br>a pohádkách . . . . .   | 332        |
| 19.2.1 Sourozenecké vztahy v Bibli . . . . .                                       | 332        |
| 19.2.2 Sourozenecké vztahy v řeckých mýtech<br>a v pohádkách . . . . .             | 335        |
| 19.3 Novější teorie sourozeneckých vztahů . . . . .                                | 342        |
| 19.3.1 Juliet Mitchellová o sourozeneckých vztazích . . . . .                      | 343        |
| 19.3.2 Krize nejedinečnosti Jeanine Vivonaové . . . . .                            | 346        |
| 19.4 Sourozenecké vztahy v psychoanalytické praxi . . . . .                        | 347        |
| 19.4.1 Sourozenecké vztahy v různých formách<br>psychoanalytické terapie . . . . . | 347        |
| 19.4.2 Pozice přeživšího a soužití s nemocným<br>sourozencem . . . . .             | 351        |
| Doporučená četba . . . . .                                                         | 355        |
| Literatura . . . . .                                                               | 356        |
| Jmenný rejstřík . . . . .                                                          | 376        |
| Věcný rejstřík . . . . .                                                           | 379        |

## Předmluva

Kniha *Teoretické základy psychoanalýzy* je výsledkem mého dlouholetého zájmu o tento směr psychologie a psychoterapie, který se prohloubil v letech 1993 až 1999, kdy jsem absolvovala výcvik ve skupinové analytické psychoterapii garantovaný Českou společností pro psychoanalytickou psychoterapii. Výcvik naší skupiny vedl PhDr. Michael Šebek, CSc., který pro mě byl a stále je velkou psychoanalytickou autoritou. Ráda také vzpomínám na supervizní část výcviku, při kterém působila jako tréninková terapeutka dnes již zesnulá PhDr. Marie Hošková spolu s PhDr. Ludkem Vrbou. Na psychoanalýze mě už tehdy fascinovaly její pozoruhodné explanační možnosti. Velmi mě také zajímal výklad snů. Po absolvování výcviku jsem se stala řádnou členkou ČSPAP a v letech 1999 až 2008 také členkou redakční rady časopisu *Revue psychoanalytická psychoterapie*. Své psychoanalytické znalosti jsem se snažila předávat studentům psychologie na FF UP, kde jsem šestnáct let vyučovala dvousemestrální volitelný program úvod do psychoanalytických teorií, do něhož se každoročně hlásilo 20 až 30 studentů, kteří mě svým zájmem a dotazy nutili k tomu, abych se v psychoanalýze dál vzdělávala.

Psychoanalýza je vlivný směr psychologického myšlení, který zprvu vznikl na základě potřeb terapeutické praxe, ale postupně se rozrostl v obecnou teorii lidské mysli a jejího normálního i patologického vývoje. Jejím zakladatelem byl Sigmund Freud, na jehož pudovou teorii navázali představitelé různých psychoanalytických škol, které většinou zdůrazňují vliv raných interpersonálních vztahů na formování osobnosti. Všichni psychoanalytici však sdílejí přesvědčení o existenci dynamického nevědomí přesahujícího lidskou vědomou zkušenost. V posledních desetiletích vstřebávala psychoanalýza různé podněty nejen z postmoderní filozofie, ale také z kognitivní psychologie a neurologie. V oblasti psychoterapie postupně došlo k posunu od „archeologického“ pátrání v hlubinách lidské psychiky k důrazu na vztahovost jako hlavní zdroj poznání i terapeutické změny.

Kniha je rozdělena do devatenácti kapitol, z nichž první se zabývá předchůdci psychoanalýzy a jejími počátky. Ve druhé až deváté kapitole jsou prezentovány stěžejní teorie a koncepty Sigmunda Freuda, k nimž patří psychosexuální vývoj, narcismus, perverze či teorie pudů a afektů. Desátá, převážně tematická kapitola, se zabývá obrannými

mechanismy, jedenáctá je věnována dílu Freudových spolupracovníků Sándora Ferencziho, Karla Abrahama a Heleny Deutschové. Další čtyři kapitoly jsou zaměřeny na významné směry postfreudovské psychoanalýzy, konkrétně na psychologii ega, britskou a americkou školu objektních vztahů a na psychologii self. V sedmnácté kapitole jsem se pokusila zmapovat psychoanalýzu jako léčebnou metodu se zaměřením na hlavní etapy jejího vývoje, psychoanalytickou techniku, terapeutický vztah a proces. Osmnáctá kapitola je věnována tzv. vztahové psychoanalýze, která nově definuje léčebnou situaci i vztah mezi analytikem a analyzandem, včetně jeho přenosových a protipřenosových komponent. Poslední kapitola se zabývá psychoanalytickými teoriemi sourozeneckých vztahů, které mě osobně velmi zajímají. V roce 2011 jsem se v polském Krakově zúčastnila psychoanalytické konference o vztazích mezi sourozenci, která můj zájem o tuto problematiku ještě víc prohloubila.

Kniha *Teoretické základy psychoanalýzy* není ani kritická, ani hodnotící. Ačkoliv jsem jako historička psychologie dobře obeznámena s postmoderní kritikou psychoanalytického diskurzu, při psaní této publikace jsem usilovala především o přehlednou a srozumitelnou prezentaci známých psychoanalytických teorií založenou na studiu primárních pramenů. Při psaní jsem kombinovala historický a tematický přístup, které jsou v psychoanalýze obtížně oddělitelné. Téměř vždy se začíná u Freuda, jehož stěžejní teorie byly jeho následovníky různými způsoby propracovány, pozměněny nebo inovovány. Vzhledem k omezenému rozsahu knihy v ní chybí mnohá důležitá témata. Patří k nim systematický výklad psychopatologie, která je zde zmiňována pouze v souvislosti s dílem některých významných psychoanalytiků, konkrétně Freuda, Kernberga, Kohuta a Mentzose. Vůbec se nezabývám italskou nebo francouzskou psychoanalýzou, v jejichž hlubším studiu mi bránila neznalost příslušných národních jazyků. Vynechala jsem také zajímavé téma vztahu mezi psychoanalýzou a tvořivostí, kterým se u nás zabývá například Mgr. Roman Telerovský.

Kniha je určena především pro studenty psychologie. Na bakalářském stupni studia by mohla být rozšiřující literaturou pro předmět dějiny psychologie, zatímco na magisterském stupni pro předmět psychotherapie. Během své odborné dráhy jsem byla mnohokrát svědkem toho, že kolegové a kolegyně měli na psychoanalýzu velmi vyhraněné názory, aniž by četli stěžejní psychoanalytické texty. Mnohdy také ztotožňovali psychoanalýzu s Freudovým dílem. Přála bych si, aby studenti

psychologie přistupovali k danému směru nezaujatě a sami si na něj udělali názor. Pevně doufám, že by kniha mohla zaujmout také studenty dalších věd o člověku či zájemce o psychoanalýzu z řad širší veřejnosti.

Olomouc, srpen 2024

*Alena Plháková*